

**Πολιτισμική Ανομοιογένεια και Εκπαίδευση:
Μοντέλα Προσέγγισης της Πολυπολιτισμικότητας και Παραδείγματα
Εφαρμογής στο Ελληνικό Σχολείο**

**Ντούρμα Ελένη, Υπ/ντρια Δ.Σ. Οινοφύτων
E-mail: eleni-dourma@hotmail.com**

Περίληψη

Η μετανάστευση ως κοινωνικό φαινόμενο επιφέρει μετακινήσεις πληθυσμών και δημιουργία πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι σημαντικός για την κοινωνικοποίηση των αλλοδαπών μαθητών στη χώρα υποδοχής. Για να μπορέσει να ανταποκριθεί σε αυτό χρησιμοποιεί μοντέλα προσέγγισης όπως το αφομοιωτικό, το μοντέλο ενσωμάτωσης, το πολυπολιτισμικό μοντέλο, το αντιρατσιστικό και το διαπολιτισμικό. Η Ελλάδα μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα μετατράπηκε από χώρα αποστολής μεταναστών που ήταν, σε χώρα υποδοχής. Η νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα δημιούργησε την ανάγκη λήψης αποφάσεων σε ό,τι αφορά την εκπαιδευτική πολιτική. Το μοντέλο που προκρίθηκε για το ελληνικό σχολείο ήταν το διαπολιτισμικό και πάνω στις αρχές της διαπολιτισμικότητας θεσπίστηκαν νόμοι. Ο νόμος 2431/1996 έθεσε τα θεμέλια της διαπολιτισμικής αγωγής στην Ελλάδα αναγνωρίζοντας τη διαφορετικότητα και το δικαίωμα ίσων ευκαιριών.

Λέξεις κλειδιά: μετανάστευση, πολυπολιτισμικότητα, διαπολιτισμικότητα, διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Εισαγωγή

Από τα προϊστορικά χρόνια η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται στις κοινωνίες των ανθρώπων. Εκείνο που το διαφοροποιεί στο πέρασμα των αιώνων είναι οι παράγοντες και οι ανάγκες που το προκαλούν. Ο όρος σημαίνει τη μετακίνηση ατόμων από μια χώρα σε μια άλλη, της οποίας δεν έχουν την ιθαγένεια, με σκοπό να εγκατασταθούν εκεί μόνιμα και να γίνουν κάποια στιγμή πολίτες αυτής της χώρας.

Ανεξάρτητα από τα αίτια που προκαλούν τη μετανάστευση, το αποτέλεσμα είναι πρώτα από όλα η δημιουργία πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Μια πολυπολιτισμική κοινωνία είναι αυτή στην οποία συμβιώνουν άτομα με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο. Αυτό μπορεί να συμβαίνει είτε από μετακίνηση οικονομικών ή πολιτικών μεταναστών είτε από την παρουσία αυτόχθονων κοινωνικών ομάδων (Φώτου, 2002).

Σε μια κοινωνία όμως που είναι μωσαϊκό πολιτισμών υπάρχει ο κίνδυνος να τονιστούν οι τοπικές ταυτότητες, να δημιουργηθεί πολιτισμικός ρατσισμός και να αποκλειστούν οι διάφορες μειονότητες από την επικρατούσα κοινωνική ομάδα (Hall, 1992). Για να μη συμβεί αυτό και να αρθούν οι προκαταλήψεις είναι πολύ σημαντικό τα άτομα να έρθουν σε διομαδική επαφή, με κάποιες προϋποθέσεις, όπως αυτή της ισοτιμίας (Χρυσόχοου, 2011).

Στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες η αλληλεπίδραση των μαθητών από διαφορετικές κουλτούρες έφερε προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν. Αυτό έγινε με αλλαγές στα αναλυτικά προγράμματα, βάση κάποιων προσεγγίσεων και μοντέλων, που στηρίζονται σε κοινωνιολογικές θεωρίες.

Μοντέλα προσέγγισης της πολυπολιτισμικότητας

A. Το αφομοιωτικό μοντέλο

Μια από τις βασικές απόψεις της αφομοιωτικής προσέγγισης είναι ότι εφόσον το έθνος έχει ενιαίο πολιτισμό πρέπει οι ομάδες των μεταναστών να απορροφηθούν και να συμμετέχουν ισάξια χωρίς να διαταράσσουν την κοινωνία. Σύμφωνα με το αφομοιωτικό μοντέλο τα παιδιά των μεταναστών αντιμετωπίζουν προβλήματα που τους δημιουργεί η μητρική τους γλώσσα και η εθνική τους καταγωγή. Έτσι στην

εκπαίδευση υιοθετείται η άποψη πως δεν πρέπει να διδάσκεται η μητρική γλώσσα και στοιχεία του πολιτισμού των αλλοδαπών μαθητών αλλά μόνο η γλώσσα, η ιστορία και ο πολιτισμός της χώρας υποδοχής. Επίσης γνώσεις, δεξιότητες, αξίες και κώδικες συμπεριφοράς με στόχο την ένταξή τους στο νέο κοινωνικό σύστημα (Μάρκου, 1996).

Η εφαρμογή του μοντέλου έδειξε ότι τα περισσότερα παιδιά των μεταναστών απέτυχαν στη σχολική και επαγγελματική τους επίδοση. Εφόσον απαξιώθηκε η γλώσσα και ο πολιτισμός τους, οδηγήθηκαν σε αρνητική αυτοεικόνα και σε κοινωνικό αποκλεισμό. Οι επικριτές του μοντέλου τονίζουν πως ο μετανάστης καλείται να αντιμετωπίσει μόνος του τα προβλήματα που έχει στο νέο περιβάλλον.

B. Το μοντέλο ενσωμάτωσης

Θεωρητικά το μοντέλο ενσωμάτωσης έχει στόχο τη δημιουργία μιας κοινωνίας ίσων ευκαιριών, ανεκτικότητας, ισονομίας με πολιτισμική αρμονία. Σε αντίθεση με την αφομοίωση που στοχεύει στην αποκοπή από τον πολιτισμό προέλευσης, η ενσωμάτωση αναγνωρίζει την πολιτισμική ετερότητα μέχρι όμως το σημείο που δεν διαταράσσει τις πολιτισμικές αξίες της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας.

Στην εκπαίδευση το μοντέλο βρήκε εφαρμογή μέσα από σχολικά προγράμματα όπου δίνονταν γνώσεις για την ιστορία και τον πολιτισμό των μεταναστών ώστε να γίνουν αντιληπτές και αποδεκτές οι διαφοροποιήσεις στον τρόπο ζωής (Νικολάου, 2011). Παρόλα αυτά δεν κάνει ουσιαστικές παρεμβάσεις στην εκπαιδευτική πολιτική ενώ ζητά από τους αλλοδαπούς μαθητές να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του σχολείου που είναι διαμορφωμένες για τα παιδιά της κυρίαρχης ομάδας. Κατά συνέπεια δεν υπολογίζει τις διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες των παιδιών αυτών και δεν τους προσφέρει ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες.

Γ. Το πολυπολιτισμικό μοντέλο

Η πολυπολιτισμική προσέγγιση θεωρεί δεδομένη την πολιτισμική ετερότητα της κοινωνίας, στηρίζει τη διατήρηση των πολιτισμικών αξιών κάθε μειονοτικής ομάδας, παραμερίζει τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα και ενισχύει την ενότητα.

Σε ότι αφορά την εκπαίδευση εφαρμόζονται προγράμματα που έχουν λάβει υπόψη τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές των αλλοδαπών μαθητών και στόχο έχουν να βοηθήσουν να ανταποκριθούν στις σχολικές απαιτήσεις. Παράλληλα με άλλα προγράμματα αντιμετωπίζονται ζητήματα που έχουν σχέση με προκαταλήψεις και ρατσιστικά φαινόμενα από τα παιδιά των γηγενών. Προωθείται η λογική, ότι για να υπάρχει κοινωνική συνοχή πρέπει να υπάρχει γνώση του πολιτισμού των μεταναστών ώστε να μειώνονται οι προκαταλήψεις.

Οι επικριτές του μοντέλου μεταξύ άλλων θεωρούν πως η επιφανειακή παρουσίαση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών των μειονοτικών ομάδων δε βοηθά πραγματικά τα παιδιά αυτά να λειτουργούν ισότιμα στο σχολικό περιβάλλον (Μάρκου, 1996).

Δ. Το αντιρατσιστικό μοντέλο

Σε θεωρητική βάση ο ρατσισμός αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό φαινόμενο που βάζει στο περιθώριο τις μεταναστευτικές ομάδες γιατί τις αποκλείει από την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές και από το δικαίωμα του εκλαίγεσθαι. Στο επίπεδο της εκπαίδευσης το αντιρατσιστικό μοντέλο αμφισβητεί το πολυπολιτισμικό επισημαίνοντας ότι η απλή μόνο αναγνώριση της πολιτισμικής ετερότητας δε φέρνει καμία θεσμική αλλαγή προς όφελος των μειονοτικών ομάδων (Γκόβαρης, 2001).

Θέτει ως στόχους στην εκπαίδευση πρώτα από όλα την ισότητα όλων ανεξαρτήτως φυλετικής και εθνικής καταγωγής και τη δικαιοσύνη την οποία πρέπει να τη διασφαλίσει το κράτος, δίνοντας σε όλους ίσες ευκαιρίες. Τέλος, τη χειραφέτηση που θα προέλθει από την απομάκρυνση όλων από την απομάκρυνση όλων από την κυριαρχία του ρατσισμού.

Η κριτική πάνω σε αυτή την προσέγγιση είναι ότι χρησιμοποιεί συνεχώς αντίθετη γλώσσα, κάνει πολιτική προπαγάνδα, δεν ασχολείται με τα προβλήματα των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων και παράλληλα γεμίζει αισθήματα ενοχής τους λευκούς που τους θεωρεί *arriori* ρατσιστές (Μάρκου, 1996).

Ε. Το διαπολιτισμικό μοντέλο

Οι όροι πολυπολιτισμικότητα και διαπολιτισμικότητα πολλές φορές συγχέονται. Η βασική τους διαφορά είναι ότι η πολυπολιτισμικότητα βασίζεται στην συνύπαρξη και

συμβίωση των μεταναστών ενώ η διαπολιτισμικότητα αναφέρεται σε μια συνεχή διαδικασία εξέλιξης, αλληλεπίδρασης, συνεργασίας και αποδοχής μεταξύ των ανθρώπων από διαφορετικές μεταναστευτικές και εθνικές κοινότητες (Γεωργογιάννης, 1997),

Σε ότι αφορά την εκπαίδευση οι βασικές αρχές που διέπουν το διαπολιτισμικό μοντέλο είναι πρώτα από όλα η ενσυναίσθηση των εκπαιδευτικών λειτουργιών, στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των μεταναστών. Επίσης, η αλληλεγγύη των μελών της κοινωνίας, σε όποια φυλή κι αν ανήκουν, ο σεβασμός στην πολιτισμική προέλευση και η εξάλειψη του ρατσισμού και των στερεοτύπων, ώστε να συμβιώνουν όλοι ομαλά σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία (Μάρκου, 1996). Τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στηρίζουν προγράμματα που προωθούν τις αρχές της ισονομίας, της αλληλεγγύης, της αποδοχής και απευθύνονται σε άτομα με διαφορετική πολιτισμική προέλευση.

Η κριτική που ασκείται στη διαπολιτισμική προσέγγιση είναι πως δεν κατόρθωσε να προωθήσει επαρκώς τις αρχές που πρεσβεύει. Έτσι παραμένουν οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και η έλλειψη ισότητας ευκαιριών στην εκπαίδευση.

Μετανάστευση και πολυπολιτισμικότητα στην ελληνική κοινωνία

Η Ελλάδα από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και για ογδόντα χρόνια περίπου υπήρξε χώρα αποστολής μεταναστών κυρίως στις Η.Π.Α. και στην Αυστραλία αλλά και σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Στα τέλη της δεκαετίας του εβδομήντα αρχίζουν να καταφθάνουν στην Ελλάδα μετανάστες από χώρες της Ασίας όπως οι Φιλιππίνες, το Πακιστάν, η Ινδία αλλά και από χώρες της Αφρικής όπως η Αίγυπτος. Έτσι η Ελλάδα γίνεται πια χώρα υποδοχής μεταναστών.

Το φαινόμενο της εισροής μεταναστών εντείνεται μια δεκαετία αργότερα, τέλη του ογδόντα, με διάνοιξη των συνόρων των σοσιαλιστικών χωρών της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να φτάσουν μαζικά άνθρωποι, κυρίως από την Αλβανία, μεταξύ των οποίων και ομογενείς από τη Βόρεια Ήπειρο αλλά και από τη Βουλγαρία και την Πολωνία. Εκείνη την εποχή επαναπατρίστηκαν πολλοί ομογενείς Πόντιοι από την πρώην Σοβιετική Ένωση (Gropas & Triantafyllidou, 2007). Ήδη όμως μετά τη μεταπολίτευση του 1974 είχαν επιστρέψει στην Ελλάδα πολιτικοί πρόσφυγες από τα σοσιαλιστικά κράτη. Η ύπαρξη των

Ελλήνων Ρομά και της μουσουλμανικής κοινότητας της Θράκης είναι δεδομένη και η κουλτούρα τους γνωστή. Τώρα πια μαζί με την κουλτούρα που μεταφέρουν από τις χώρες προέλευσης οι διάφορες μεταναστευτικές ομάδες συνθέτουν τον πολιτισμικό χάρτη της ελληνικής κοινωνίας.

Έχοντας διαμορφωθεί αυτή η πραγματικότητα, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα καλείται να αντιμετωπίσει πρωτόγνωρα προβλήματα. Στα ελληνικά σχολεία υπάρχουν πια μαθητικοί πληθυσμοί που διαφέρουν και ως προς τη μητρική γλώσσα και ως προς τον πολιτισμό. Μια πρώτη προσπάθεια για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων έγινε το 1980 όταν ιδρύονται «τάξεις υποδοχής» και «φροντιστηριακά τμήματα». Αυτά σκοπό είχαν να βοηθήσουν τα παιδιά των μεταναστών να μάθουν την ελληνική γλώσσα αλλά ενώ βρίσκονταν μέσα στο χώρο του σχολείου, ήταν εκτός των κανονικών τάξεων.

Μέχρι εκείνη τη στιγμή η εκπαιδευτική προσέγγιση πλησίαζε το αφομοιωτικό μοντέλο και καθόλου το διαπολιτισμικό. Στην Ευρώπη βέβαια, επειδή είχαν αντιμετωπίσει αυτά τα προβλήματα πολύ νωρίτερα, είχαν καταλήξει πως το εκπαιδευτικό κεφάλαιο των παιδιών των μεταναστών δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως «έλλειμμα» αλλά ως «διαφορετικό» και πρέπει να γίνεται σεβαστό και αποδεκτό. Αυτή η παραδοχή οδήγησε στη δημιουργία της διαπολιτισμικής αγωγής.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα

Η εκπαιδευτική προσέγγιση και οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν για την ένταξη των παιδιών των μεταναστών και των παλινοστούντων στο ελληνικό σύστημα, δέχτηκαν έντονη κριτική και προκάλεσαν συζητήσεις που οδήγησαν στη θέσπιση νέων νόμων. Τη δεκαετία του ενενήντα με τον νόμο 2413/96 θεσμοθετήθηκε η ίδρυση σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και ορίστηκε ότι σκοπός της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι η οργάνωση και η λειτουργία σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την παροχή εκπαίδευσης σε νέους με εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες.

Ενώ όμως το ελληνικό κράτος μιλάει για διαπολιτισμική εκπαίδευση, θεσμοθετεί και αναγνωρίζει το δικαίωμα των αλλοδαπών μαθητών στην εκπαίδευση, η προσέγγιση είναι μάλλον αφομοιωτική αφού μιλάει μόνο για τις ανάγκες των μαθητών με ιδιαιτερότητες και δεν εμπλέκει το σύνολο των μαθητών. Στην

πραγματικότητα τα σχολεία αυτά διαχωρίζουν τους αλλοδαπούς από τους γηγενείς μαθητές.

Ο νέος νόμος 2910/01 δείχνει την έμπρακτη προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας να εφαρμόσει τη διαπολιτισμικότητα, αφού νομοθετεί την εννιάχρονη υποχρεωτική φοίτηση των ανήλικων αλλοδαπών όπως ισχύει για τους ημεδαπούς, ακόμη κι αν δε διαθέτουν τα απαραίτητα νομικά έγγραφα. Επιπλέον ο νόμος 4415/2016 ορίζει πως η ελληνική είναι η γλώσσα διδασκαλίας στα δημόσια σχολεία αλλά προβλέπει και τη διδασκαλία άλλης γλώσσας όταν το απαιτούν οι γλωσσικές ανάγκες των μαθητών.

Τα τελευταία χρόνια, λόγω του εμφυλίου πολέμου στη Συρία, εκατομμύρια πρόσφυγες έκαναν αίτηση για άσυλο στις χώρες της Ευρώπης. Η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης είναι μια από τις κύριες πύλες εισόδου και καλείται να αντιμετωπίσει τα πάμπολλα ανθρωπιστικά και νομικά προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διαβίωση των προσφύγων στη χώρα.

Σε ότι αφορά την εκπαίδευση των παιδιών των προσφύγων, ο νόμος 4415/16 ορίζει ότι η «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αφορά τη δόμηση των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών με σκοπό την άρση των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού».

Οι παραπάνω νόμοι παρά την έντονη κριτική που έχουν δεχτεί δείχνουν την προσπάθεια να εφαρμοστεί η διαπολιτισμικότητα και οι αρχές της στο ελληνικό σχολείο.

Συμπεράσματα

Η κοινωνική πραγματικότητα όπως έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, με την εισροή μεγάλου αριθμού αλλοδαπών μαθητών, διαμορφώνει νέες εκπαιδευτικές ανάγκες. Ο ρόλος του σχολείου καθίσταται κομβικός για την κοινωνικοποίηση των μαθητών και την υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς που θα δείχνουν σεβασμό και αποδοχή της διαφορετικότητας, αλληλεγγύη και συνεργασία. Το σχολείο πρέπει να υιοθετήσει σύγχρονες μεθόδους μάθησης ώστε να μη δημιουργούνται κοινωνικές ανισότητες στους χώρους του και να παρέχονται ίσες ευκαιρίες.

Ο Έλληνας εκπαιδευτικός, που αντιμετωπίζει αυτή την πραγματικότητα, που τη χαρακτηρίζει η διαφορετικότητα, καλείται να τη διαχειριστεί. Οι δυσκολίες προκύπτουν από την απουσία κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού, προγραμμάτων και

κυρίως από την ελλιπή επιμόρφωσή του. Βέβαια τα τελευταία χρόνια σημειώνονται προσπάθειες στο χώρο της εκπαίδευσης με στόχο την αλλαγή στάσης απέναντι στο διαφορετικό. Για να επιτύχει όμως η διαπολιτισμική εκπαίδευση και κατά συνέπεια η πρόοδος των μαθητών και της κοινωνίας, πρέπει να υπάρχει μια σταθερή υποστήριξη και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Βιβλιογραφία

Γεωργογιάννης, Π. (1997). *Θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg

Γκόβαρης, Χ. (2011). *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός

Gropas, R., Triadafyllidou. (2007). *Cultural Diversity in Greek Public and Political Discourses*. ELIAMEP

Hall, S. (1992). The question of cultural identity. *Modernity and its futures*,

Cambridge: Polity Press in association with the Open University, pp. 274 – 316.

Μάρκου, Γ. (1996). *Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας, η διαδικασία της Διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Νικολάου, Γ. (2011). *Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών στο δημοτικό σχολείο*.

Αθήνα: Πεδίο.

Φώτου, Γ. (2002). *Πολυπολιτισμική Εκπαιδευτική Πραγματικότητα*. Αθήνα: Πεδίο

Χρυσόχου, Ξ. (2011). *Πολυπολιτισμική πραγματικότητα: Οι κοινωνικοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*. Αθήνα: Πεδίο.